

FRITS VAN OOSTROM

Het eeuwige te laat

LATEN WE VOOR DEZE ZEER BIJZONDERE GELEGENHEID INDERDAAD EENS EERLIJK EN PERSOONLIJK ZIJN. HET WERK VAN JACOB van Maerlant heeft mij nog nooit tot tranen toe geroerd – maar wel bij twee gelegenheden een flinke brok in de keel bezorgd. Op zondagmiddag 6 november 1994 en donderdagavond 31 oktober 1996 om precies te zijn.

De twee genoemde keren droegen eersteklas acteurs uit werk van Maerlant voor. In 1994 gaf Wim van Rooy, bij een aan de Middeleeuwen gewijde matinee in Theater De Appel, een geselende versie van *Van den lande van oversee* ten beste. In 1996 las Rein Edzard de Vries bij de opening van de Maerlant-tentoonstelling in het Museum van het boek bezield fragmenten uit de *Spiegel historiael* en, alweer, Maerlants strofische gedicht over de oorlog overzee.

Geneigd en zelfs geprogrammeerd om iedere emotie analytisch in te dammen, wil ik de eerste zijn om de ontroering van die twee momenten wat te relativieren. Stellig speelde een hoofdrol dat ik hier teksten die ik goed meende te kennen, vanuit een onverwachte hoek, zonder de dagelijkse context en met een frisse glans direct kreeg aangeboden – zo ongeveer zoals je ook ontroering voelt wanneer je zoon van acht de eerste keer in tennisoutfit in de kamer staat te stralen.

Maar wat dan nog? Misschien leert dit type ervaringen wel bovenal hoezeer wij de historische letterkunde, en onze appreciatie van die teksten, tekortdoen door ze zózeer als bureauwaar te behandelen. We doen er allemaal aan mee: want wie van ons durft voor zichzelf, of op college, op tv of in een lezing vurig en hardop een oude tekst te declameren? In onze stille maar ook tamelijk steriele omgang met dit materiaal, waarvan zoveel oor-

spronkelijk bedoeld was om te klinken als een klok, zijn wij binnen het spectrum tussen intiem genot en dode letter vervaarlijk in de laatste richting opgeschoven. Wie weet hoe levendig en sterk veel van die oude teksten zouden blijken als we ze in letterlijke zin wat vaker stem zouden verlenen.

Toch kan dat niet het hele antwoord zijn. Zelfs als massaal weer oude literatuur gedeclameerd gaat worden, zal, zo vermoed ik, het genot ervan bij zowel de kenners als het bredere publiek niet van dezelfde orde worden als dat waarmee men poëzie van Nijhoff of proza van Vestdijk kan ervaren. Omdat moderne literatuur heel andere thema's bespeelt, en als zodanig meer van deze tijd is en ons dieper raakt? Dat is misschien maar ten dele waar. (Terzijde: een leuk klusje voor een regenachtig semester. Neem om te beginnen de drie delen bloemlezing van Gerrit Komrij, benoem elk vers daaruit in ten hoogste drie thema's, extrapoleer deze statistisch naar datering, lyrische vorm en gender en zie wat er in diachronie gebeurt. Methodisch nadeel is dat we misschien vooral de pols van Gerrit Komrij meten, maar daar moet met grootscheeps vervolgonderzoek wel uit te komen zijn.)

De nietigheid van frêle mensen in het licht der grote dingen zoals Nijhoff die zo vaak verwoordt, is immers ook door tal van middeleeuwen en zeventiende-eeuwen uitgedrukt, terwijl men menige hoofse tekst heel wel met Vestdijks fascinatie voor de onaanraakbare dame kan vergelijken. Van wijlen de grote mediëvist-

romanist Jean Frappier is ooit het dictum genoteerd dat hij geen enkele menselijke situatie kende die niet ook al in Artur-romans voorkomt. En als Gerrit Komrij zegt dat het in poëzie gaat om 'het aardse, het hemelse en alles daartussen', kan dat citaat met evenveel recht als flaptekst voor de meer historische delen als het laatste deel van zijn trilogie worden benut.

Wel is het hoogstwaarschijnlijk zo, dat ook thematisch zeer verwante literatuur van toen en nu vaak fundamenteel uiteengaat wanneer het op het pernicieuze slot aankomt. Natuurlijk krijgt Ferguut zijn Galiene, en even vanzelfsprekend Anton Ina niet. En zo gering als de behoefte aan het sombere of zelfs maar open einde in de oudere literatuur mag zijn – terwijl men toen toch zeker zo goed wist dat leven dikwijls lijden is – zo onvoorstelbaar is het dat een moderne mens van smaak, behalve in de bioscoopzaal onder voor dit doel speciaal vervaardigde vioolmuziek, een traan laat bij een *happy end*. (Weer even persoonlijk: mede daarom lopen zowel *Het woord van eer* als *Maerlants wereld* droevig af.) Daarbij past dat wij de zeldzame tragische verhalen uit de Middeleeuwen heden ten dage juist bij uitstek kunnen waarderen: lees *Tristan* en de *Borchgravinne van Vergi*.

Toch lijkt ook dit hoogstens één factor naast andere. Misschien ligt de voornaamste barrière voor gelijkgestemde appreciatie niet zozeer op het thematische niveau, als wel op dat van uitwerking en enscenering. Hoewel wij allemaal grif zullen verde-

digen dat het in waarlijk grote literatuur gaat om de fundamenten van de *condition humaine* – en dus om een niveau waarop het feitelijk niet uitmaakt of de protagonisten yuppen, Italianen, monniken, kantoorklerken, man of vrouw, soldaat of schizofreen zijn – is in de praktijk voor literair genot waarschijnlijk toch een fikse scheut herkenning en identificatie gewenst. Zo vallen onder de lezers van dit boek verhoudingsgewijs veel uitgesproken liefhebbers te verwachten van *Het bureau* van J.J. Voskuil. Zij weten allemaal heel goed dat deze cyclus ten diepste niet speciaal over een wetenschappelijk instituut gaat en al helemaal niet over Maartje Draak en P.J. Meertens, maar ondertussen gaat hun liefde, zo maak ik mij sterk, toch wel degelijk door de maag van academisch Nederland.

Wellicht valt in dit licht ook te verklaren dat voor menigeen historische romans een hoogstaand genre vormen, maar dat men naar mijn indruk als de allerindrukwekkendste boeken toch meestal werk zal noemen dat dicht bij de eigen tijd speelt. Misschien is het de nevendimensie van documentaire en kostuumfilm die het genre tegelijk aantrekkelijk maakt en grenzen stelt. (Wat dit zou kunnen impliceren voor het onderwijs in de historische letterkunde op de middelbare school, moeten we hier maar niet willen doordenken. Maar duidelijk is dat zo bezien *Kruistocht in spijkerbroek* een wezenlijke rol kan spelen, al komt mij dat om andere redenen maar matig uit.)

Maar zelfs die afstand qua decor is volgens mij niet de voornaamste rem op onze overgave aan historische literatuur – de grootste barrière is en blijft de taal. Er steekt een onontkoombare waarheid in Gerritsens stelling dat het voor een hedendaagse Nederlander veel beter doenlijk is om modern Engels, Frans of Spaans onder de knie te krijgen dan Middelnederlands – zelfs als we ons beperken tot een louter passieve taalbeheersing. Ook wie professioneel op goed niveau een werkzaam leven lang met oude Nederlandse letterkunde in de weer is, blijft zich voortdurend onzeker voelen over de betekenis ervan. Men heeft meestal wel redelijke notie van wat er ongeveer staat, maar van de echte literaire ervaring, zozeer verbonden met gevoeligheid voor stijl en detaillering, staan we mijlenver af. We kijken naar de oude literatuur als zeeverkenner naar een voc-schip.

Voor de gevoelswaarde van woorden en wendingen, zo wezenlijk voor tekstbegrip, ontgaat ons nagenoeg geheel. Of we nu lezen: diender, koddebeier, wijkagent, prinsemarij, corpsbeheerder, hermandad of inspecteur – we decoderen alles even braaf tot politiemann, en als er ketterij staat, houden we het op een tekstcorruptie. Terwijl onze waardering voor moderne literatuur berust op een volmaakte kennis van het dagelijkse Nederlands, in dialoog waarmee het literaire waarde krijgt, kennen we het dagelijkse Nederlands van zeven eeuwen terug totaal niet en het literaire zeer gebrekkig. Zo is bijvoorbeeld humor uit die tijd ternau-

wernood begrijpelijk, laat staan dat men gevoel zou hebben voor bepaalde sfeer- en klanknuances zoals daar zijn, pakweg, het elegische, het grimmige, het geile.

Het lijkt derhalve maar ten dele waar dat goede vertalingen de remedie zijn voor appreciatie van de oude literatuur. Natuurlijk

vervullen zij een zegenrijke functie, en kunnen ze een anders volstrekt onbegaanbaar pad naar vroeger wijzen en plaveien. Pikante ironie wil echter dat zij in ander opzicht ons mateloze onbegrip enkel verhullen. Ook de vertalers weten hoogstens wat die oude taal zo ongeveer betekent, niet wat zij echt te zeggen heeft.